

Kitap-lik, Yıl: 26, Sayı: 199, Eylül-Ekim 2018: 133-138

M. EMİR İLHAN

Sözden Yazıya Değil, Yazıdan Söze Oğuz Tansel'in Masal Evreni

Toplumbilimlerin ve toplumbilimcilerin hâlâ hayaletinde dolaştığı (Lemert'in me-taforu akla gelmelidir) kurucu büyük Emile Durkheim, Viyana'dan dünyaya ya-yılan, bireysel olanın derinliğine inerek hakikat katmanlarını inşa etme odağına karşı, toplum halinde yaşamının, bireysel varoluşların toplamını aşan bir olgu olduğunun altını çizmiştir. Bireyin zaferinin kutsandığı bir dönemde yapmıştır bunu (Ergur, 2018). Ondan önce Grimm Kardeşler ortaya çıkmıştı. Grimm Kardeşler *Çizmeli Kedi*, *Mavi Sakal* gibi bazı masalları Kassel'de komşuları ve yakın arkadaşları olan Jeannette Hassenpflug'tan öğrenmişlerdi. Hassenpflug da soyu bir Fransız Huguenot ailesine dayanan annesinden öğrenmişti. Huguenotlar ma-sal repertuarlarını, XIV. Louis'nin zulmünden Almanya'ya kaçtıkları zaman yan-larında getirirler. Ancak bu masalları doğrudan sözlü gelenekten almamışlardı; 17. yüzyılın sonlarında Charles Perrault, Marie Catherine d'Aulnoy ve diğerleri-nin yazdığı kitaplardan okumuşlardı. Perrault malzemesini "sıradan" insanların sözlü geleneğinden devşiriyordu. Ancak salon üyeleri, "kıymetli şahıslar" ve saray mensuplarının zevklerine uyacak şekilde dönüştürüyordu. Böylece Hassenpflug-lar aracılığıyla Grimm Kardeşler'e ulaşan masallar, Alman ürünü olmadıkları gibi bugünkü halkbilimi disiplinini temsil etmekten de uzaktılar. Daha sonra Grimm Kardeşler sahip oldukları edebi ve Fransız tadın farkına varıp, *Kırmızı Başlıklı Kız* masalı hariç, onları masallarının ikinci basımından çıkarırlar (Darnton, 2015: 23-4).

Hangi anlam ilişkisi ile olursa olsun, bir toplumsallığın ortaya konulmaya çalışıldığı hatta inşa edildiği çağlardan bugüne hâlâ aynı işleyişlerle toplumbi-lim faaliyeti yürütülmektedir. Bunun özel temsilcilerinden biri olan Oğuz Tansel (1915-1994) ne yaptığının son derece bilincinde olan isimlerden biriydi. Çalışkan ve tutkulu bir insan olarak çalışmaları arasında *Savrulmayı Bekleyen Harman*, *Gö-zünü Sevdiğim*, *Sarıköz Yolu*, Metin Eloğlu ile beraber *Bektaşi Dedikleri* (desenler:

Abidin Dino), *Dağı Öpmeler*, *Mutluluk Peşinde*, *Zakkum Çiçeği Tan Yerinde*, *Masal Dünyası-World of Tales* gibi şiir kitapları; *Altı Kardeşler*, *Yedi Devler*, *Üç Kızlar*, *Mavi Gelin*, *Al'lı ile Fırfırı*, *Bir de Varmış İki de Varmış*, *Çobanla Bey Kızı*, *Konuşan Balıkla Yalnız Kız* gibi masal kitapları yer almaktadır. Pertev Naili Boratav'dan ilham ile tamamlığına erdirmeye çalıştığı halkbilim çalışmaları bugün toplumsal çözümleyici bağlam içinde değerlendirilebilir.

Yaşantıma Karışan Halk Masalları'nda masalları(nı), sözlü gelenekteki tekrarlardan ayıkladığını (ki bu yinelemeden yoruma geçiş ve/veya sözlü kültürden yazılı kültüre geçişi ifade eden bir edimdir), dil bakımından anlatımı Öztürkçe ile yeniden yaratırcasına işlediğini, masalcının iskeletinde yaptığı bazı bozmaları ayıkladığını, eksik bırakılanları tamamladığını, kendi dünya görüşüne yaklaştırdığını, göksel dinlerin etkilerinden arındırdığını ifade eder (Tansel, 1976). Başka bir yerde Tansel, masalların(ın) önemini şu sözlerle anlatır:

Ben masallarımı çocukları, gençleri, erişkinleri eğlendirmek, uyutmak için yazmadım; onları bilinçlendirmek, uyarmak için yazdım. Masallarımızda güncel sorunlara değinmek olanağı vardır sanırım, hele tekerlemelerde bu olanak istenilenden de çoktur. Masallarımızda toplumun özlemlerini görürüz. Ben masallarımında dünya görüşümü yansıtan bir yöntemi yeğledim. İşin aslına bakarsak masallarımızda eytişimsel dokuyu görürüz: İyiyle kötü, güçlüyle güçsüz, haklıyla haksız... sürekli çatışılar. En zor deneyimlerden geçen masal baturları iyiden, güzelden, doğrudan yana olduklarını, hoşgörülerıyla çağdaş insanın soylu, insancıl çizgisini çizerler. Yozlaşmamış bir toplumun bireylerinde görülen nitelikler masal kişilerinde çiçeklenir. (Tansel, 1978)

Burada dikkatin "yazdım"a çekilmesini isterim. Mustafa Ruhi Şirin'in ifade ettiği gibi "Tansel, masal tipleri ve doğa çerçevesinde başlı başına bir masal iklimi oluşturur ve masallarına şiirsellik katar" (2017: 51). Çünkü şiiri de yazının, bu yazınsallığın bir parçasıdır. Tansel, ne yaptığının bilincinde bir şair de olarak, şiir hakkındaki düşüncelerini ifade ederken az önce ifade edilen masal anlayışına yaklaşır:

A-Şiir, ayaklarını toplumun, ülkenin tarihsel gerçeklerine basmalı; kollarıyla, elleriyle ülkenin dağlarını, toplumsal, ekonomik coğrafyasını kucaklamalı.

B-Masallarına, türkülerine, söylencelerine, halkbilim ürünlerine eğilip, bunlardan maya almalı...

C-Duyguları, düşünceleri, toplum ve insan sorunlarını, toplumsal gerçekçilik çizgisinde, çağdaş dünya görüşüyle yoğurmalı. (aktaran Güner, 2017: 261)

Boratav'ın "Hafızası kuvvetli yaşlı kadınlar zengin birer masal kaynağı sayılırsa da çokluk yaşlandıkça masalcının, birçok masalı birbirine karıştırdığı görülür" tespiti de onun edimini kendi açısından meşru kılmaktadır. Kirsten Hastrup'un dediği gibi "geçmiş, antropolojide geçmiş değildir; etnografik şimdiki zamandır..." Tansel de şimdiki zamanı inşa etmek üzere çalışmalarını yürütmüş; yazarlık becerisini bu inşa faaliyetine odaklamıştır. Bir bilim edimi kadar hatta ondan da fazla ozanlığı, yazarlığı için kullanmaktadır bu birikimi. Bu durumu yaratıcı yazarlığını ortaya koyma sürecinin bir parçası olarak okumak gerekiyor. Ağıtları derleyen ve edebi kavrayışı ile bunu işleyen Yaşar Kemal'den bir farkı yoktur. Bilimsel objektiflik ölçütünü aramamak bu noktada anlamlı olabilmektedir.

Bugün "anlatı" meselesinde tartışılan bazı sorular bulunmakta. Anlatıları kendi tecrübelerimize göre mi uyarlıyoruz? Başka bir ifadeyle kendi deneyimlerimizin yansımaları kadar mıdır anlatılar? Zannetmiyorum. Burada Susan Sontag gibi düşünüyorum, biz bir hikâyeye ilişki kurarken, o ilişkiyi kurduğumuz an ve biçim ile anlamı ve anlatıyı inşa ediyoruz. Bu yüzden Türkiye hakkında zerre bilgisi olmayan bir Batılı, *Sevgili Arsız Ölüm*'ü okurken anlam bulabiliyor ve bir anlatıya dâhil olabiliyor. Aynı durum Marguerite Yourcenar'ın *Hadrianus'un Anıları*'nı okuyan "yabancı" için de geçerli.

Oğuz Tansel zamanı, hikâye anlatmaktan, hikâye okumaya geçtiğimiz bir bağlamı ifade etmektedir. Bu yüzden Oğuz Tansel, hikâye anlatıcılığının prototipinde değil, hikâye okuyuculuğunun (bilinçli veya bilinçsiz) farkındalığı ile alana şahsi yaratıcılığını dâhil ederek eserler bırakmıştır.

Tanpınar'ın medeniyet değişiminin bir kriz halini aldığı ve krizi gösteren alan olarak zikrettiği unsur olarak "dil"i gösterirken kastettiği yazı ve yazı dili ile ilgili krizimizdir büyük ölçüde. Bu yüzden Tanzimat Dönemi'nin biraz öncesi ve hâlâ bitmeyen sonrasında, medeniyet değişimi için attığımız her adım, yazıyı ve yazı dilini kurmak üzere olmuştur. Oğuz Tansel de yazı dilini kurmak için masalı hem araçsallaştırmış hem de amaçsallaştırmıştır. Bilgi birikimsel, kültür devamlıdır. O kültürün devamlılığına bu yazı dili ile inşa edilmiş bir bilgi birikimini ortaya sermeye çalışmıştır. Yazı ile bireyselleşmenin organik bir ilişkisi olmuştur (bkz. Goody, 2001). Masallara yaklaşımındaki bu bireysel tavır Türk insanının bireyselleşmesinde model oluşturabilecek alanı tesis etmek üzerinedir. "Tutsağın Türküsü" şiirinde "Ayak izi, dil yankısı kirletmemiş bir dağ başına" diye yazdığı dize ile arzu büyütmüş olsa da o Cumhuriyet Türkiye'sine hizmetin bir gerekliliği olarak yazınsallığa odaklanmıştır.

Burcu Çıldır'ın ifade ettiği gibi (2017: 217) Oğuz Tansel, "kalıplaşmış 'Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, vaktin birinde' gibi tekerlemeleri kullanmak yerine masallarına 'mavi zaman içinde, mavi vaktin birinde', 'öncelerin öncesinde, mavi urunun berisinde', 'ilksiz mavi urunda, mavi vaktin birinde' sözlerini kulla-

Oğuz Tansel

narak başlar. Tekerlemelerle sağlanan masal atmosferi, Tansel’de belirsizliği ve gizemi içeren kendine özgü kalıplar kullanılarak sağlar.” Ben buradaki yönelimi yazılı kültür ile kurulmasını istediği bağda okuyorum.

Selahattin Dilidüzgün de (2017: 229) Oğuz Tansel’in masallarında kullandığı dilin, derlemenin doğası gereği konuşma diline yakın olması gerekirken yazı diline daha yakın özellikler içerdiğini ifade eder ve şöyle devam eder:

Tansel, derlemiş olduğu masalarda bir yandan sözlü edebiyat geleneğine sadık kalmış öte yandan da dil anlayışını yeniden biçimlendirerek kendince bir biçim yaratmaya çalışmıştır. Başka deyişle, derlenen kişinin adının ve yöresinin bile açıkça belirtilmesine karşın yazınsal bir biçim yakalamak ve

olasılıkla yeni bir masal dili yaratmak adına Oğuz Tansel, masalının dilsel yönünü belirlemiştir. Oysa konuşma dili daha akışkan ve hareketli bir dil ve anlatımı gerektirir. Yani Tansel, derlediği masaları bir anlamda kendi sanatçı biçimiyle yazıya aktarıyor.

Buna karşın 42-48 yılları arasında Amasya’da derlediği masalarla Boratav ve Eberhard’ın Türk Masal Tipleri Kataloğu’na en çok katkı yapan araştırmacı olarak Tansel gösterilir (Sever vd., 2017: 410). Günay Güner de yukarıda Darnton’ın aktardıklarına yakın bir yoldan bir benzerliğe dikkat çeker (2017: 265): “Batı masal yazınının ustalarından Grimm Kardeşler aynı zamanda, tarihte ‘Göttingen Yedileri’ adıyla bilinen bilim adamlarından ikisini oluştururlar. Oğuz Tansel gibi Jacob Grimm ile Wilhelm Grimm’in de masaları ilk durumlarıyla değil, işleyerek, sanatsal çalışmalar sonucunda ulaştırdıkları yeni durumlarıyla yayımladıkları bilinir” der.

Bir yazın ve yazı dilini kazandırma gayretindeki Oğuz Tansel’i, “yazının denetimini sağlamak için alınan önlemlerin aşırılığı penceresinden” görebilirsiniz ancak “Batı felsefesinin temelinde yatan yazı söylemini modernleşmek adına tatbik etmekten başka çare” görülüyordu, aynayı doğrulttuğumuz da hâlâ görülmediğine şahit olabiliriz (bkz. Ertürk, 2018). Bunun altında yatan en önemli mesele esasında sözlü kültürü yanlış anlamamızdan kaynaklanıyor. Jack Goody bu yanlış anlamayı çarpıcı bir biçimde Destan üzerinden şöyle açıklar (2017: 57):

Destan, okuyazar bir topluma ait olan özellikleri, okuyazar olmayan bir topluma dayatarak yaptığımız yanlışın önde gelen örneklerindedir. Çoğunlukla sözlü

kültürlerin tipik bir ürünü olduğu ve mahkemelerde ya da ordu kamplarında profesyonel ozanlar tarafından söylendiği varsayılır. Oysaki tümüyle sözlü olan kültürlerde destan bulguları oldukça seyrek. Örneğin Afrika'da çok ender rastlanır, büyük bir kısmı Sahra'da bulunur ve varlıklarını yazılı Müslüman kültür- lere borçludur.

Goody'e göre yazının ortaya çıkışından sonra ve yazıya asgari düzeyde maruz kalmış bir kişi asla eskisi gibi değildir. Walter J. Ong'un ikinci sözlü kültür kavramı üzerinden meselenin temelini in(e)meyen tanımlaması yerine Jack Goody'nin lecto-oral terimini benimsemek gerekecektir:

Lecto-Oral sözlü biçimler yok olmasa da yazının tesiriyle birlikte evrilmişliği anlatır. Bu durumda "hiçbir anlatı tamamen sözlü kültürün parçası kalamamıştır ancak sözlü kültür dinamiklerini içerebilmektedir" diyebiliriz. Goody'nin ifadesiyle: Yazı her zaman söze ilaveten vuku bulan bir olgu olduğu için yazının icadının söz üzerinde engin bir etkisi olmuştur ve söz bir daha hiçbir suretle eskisi gibi kalmamıştır... Nüfusun büyük çoğunluğu, özellikle literatür bağlamında yalnızca lecto-oral iletişime bağlıdır. (2017: 55)

Ahmet Bozkurt'un ifade ettiği gibi (2014: 14-5): "Yazmak, şüphesiz, bir 'oluşu' tamamlamaya yönelik bir edimdir. Yazı bir görme, bir bakış duyumsallığı içerisinde var olur: Orfeus'un bakışında olduğu gibi. Onun tüm zamansal görünüyü altüst eden bakışı yapıt oluşturmanın dilsel kodlarının örüldüğü bir uzam-zamansal oyunun da ana hatlarını çizer". Oğuz Tansel kurmuş olduğu bu masal-şiiir oyunundaki bakış ve bakış açısını kendi yazını Türkün yazı dilini kazanması için adamaya yol açmıştır. Şiirine ilham olarak kullandığı masal, fıkra, koşma, mani, türkü ve daha birçok halkbilimsel unsur; derlediği masallara dâhil ettiği bireysel yaratım hatta telif bir esere dönüşmesine varacak denli değişim, kendi toplumsal gerçekçi, idealist ve hümanist yaklaşımını bir yapıta dönüştürme olduğu kadar, Türkçeyi ve Türk Edebiyatı'nı dönüştürme gayesidir.

Kaynakça

- Bozkurt, A. (2014). *Orpheus'un Bakışı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çıldır, B. (2017). "Bir Masal Dünyasında Yaşamak: Çocuklar ve Masallar", *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun 100. Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu*. 20-21 Ekim 2016. S. Sever, S. Karagül (Haz.), s. 213-222.
- Darnton, R. (2015). *Büyük Kedi Katliamı: Aydınlanma Fransa'sında Düşünceler, İnanışlar*. M. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2017). "Oğuz Tansel'in Masallarında Dil Anlayışı", *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun 100. Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu*. 20-21 Ekim 2016. S. Sever, S. Karagül (Haz.), s. 223-231.
- Ergur, A. (2018). "Toplumsal Fazlalığı ve Müzik: Ortak Günahımız ve Yücelişimiz!", <http://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/ali-ergur/muzik-ortak-gunahimiz-ve-yucelisimiz/1670/>.

- Ertürk, N. (2018). *Türkiye'de Gramatoloji ve Edebi Modernlik*. M. Tabur (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goody, J. (2017). *Mit, Ritüel ve Söz*. D. Sezgi (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Güner, G. (2017). "Türkçenin Bilge Ustası Oğuz Tansel'in Sözcükleri ve Acunu", *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun 100. Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu*. 20-21 Ekim 2016. S. Sever, S. Karagül (Haz.), s. 253-266.
- Lemert, C. (2011). *Durkheim'in Hayaletleri: Kültürel Mantık ve Sosyal Şeyler*. F. B. Aydar (Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sever, S., Bulut, S., Gülççek Esen, D. Kanat Soysal, Ö. (2017). "Oğuz Tansel'in Masallarıyla Kurgulanmış Çağdaş Bir Eğitim Durumu Örneği: Konuşan Balıkla Yalnız Kız Masalı", *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun 100. Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu*. 20-21 Ekim 2016. S. Sever, S. Karagül (Haz.), s. 409-420.
- Şirin, M. R. (2017). "Masalın Doğası ve Türk Masalının Yeniden Dirilişi", *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun 100. Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu*. 20-21 Ekim 2016. S. Sever, S. Karagül (Haz.), s. 33-77.
- Tansel, O. (1953). *Savrulmayı Bekleyen Harman*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Tansel, O. (1962). *Gözünü Sevdüğüm*. Ankara: Dost Yayınları.
- Tansel, O. (1976). "Yaşantıma Karışan Halk Masalları", *Cumhuriyet Gazetesi*. 21 Kasım.
- Tansel, O. (1978) "Oğuz Tansel'le Söyleşi", *Türk Dili*, K. Ateş (Röp.), Yazın Dergileri Özel Sayısı, 37/321, s. 505-507.
- Tansel, O. (1985a). *Çobanla Bey Kızı*. Ankara: Yaz Yayınları.
- Tansel, O. (1985b). *Konuşan Balıkla Yalnız Kız*. Ankara: Yaz Yayınları.
- Tansel, O. (1986). *Sarı Kız Yolu*. Ankara: Yaz Yayınları.
- Tansel, O., Özyalçın, A. vd. (2006). *Bir de Varmış İki de Varmış*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Tansel, O., Eloğlu, M. (2008). *Bektaşî Dedikleri*. (desenler: Abidin Dino). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Tansel, O. (2011a). *Zakkum Çiçeği Tan Yerinde - İngilizce-Türkçe Antalya Dolayları Şiirleri*. Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Tansel, O. (2011b). *Yedi Devler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, O. (2011c). *Altı Kardeşler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, O. (2011ç). *Üç Kızlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, O. (2011d). *Mavi Gelin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, O. (2012a). *Masal Dünyası-World of Tales*. Ankara: Elips Kitap.
- Tansel, O. (2012b). *Al'lı ile Fırfırı*, 2 cilt. Ankara: Elips Kitap.
- Tansel, O. (2013a). *Dağı Öpmeler*. A. Tansel (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, O. (2013b). *Mutluluk Peşinde - Toplu Şiirler*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.